

Kas algustäht oleneb asutusest? ¹

Maire Raadik

Eesti Keele Instituudi vanemkeelekorraldaja

Ajalugu

On küsitud, mis ajast võib Tartu Ülikooli kirjutada ka väikese tähega, s.o Tartu ülikool. Vastus on: vähemalt eelmise sajandi kolmekümnendatest aastatest peale.

1936. aastal ilmus Tartus Noor-Eesti kirjastuse väljaandel Johannes Aaviku „Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika“. Selles on õpetatud: „Suure algtähega kirjutatakse pääle harilike pärisnimede veel: 1) Seltside ja asutuste ametlikud nimed, kusjuures iga lahuskirjutatav sõna on suure alg-aapega (välja arvatud side- ja kaassõnad): *Rahvaste Liit, Tapa Laenu- ja Hoiuühing, Tartu Ülikool*, samuti ka ministeeriumide ja muude valitsusasutuste nimetused (näit.: *Siseministeerium*), kui need esinevad asutuste ametlike nimetustena (nagu mingisuguse pärisnimed). Kui aga asutuse nime ei tarvitata ametliku pärisnimena, vaid enam üldsõnana, siis kirjutatakse väikese algtähega: „Tartu ülikoolis on üliõpilaste arv vähenemas; – see on kaitseministeeriumi asi“.²

Vene aeg tõi teised nimed ja põhimõtted. Nimetuse algustäht seati sõltuvusse asutuse tähtsusest ja esinemise sagedusest. Väiketähega võis kirjutada kõige sagedamini esinevate asutuste, ettevõtete (raudteejaamade, külanõukogude, sideagentuuride, kolhooside, sovhooside, metsekondade, koolide) üldnimelise osa (*Rõngu külanõukogu, Puhja sideagentuur, Sadala kool*).³ Suure algustähega tuli alati kirjutada ülemnõukogud ja nende presiidiumid, peavalitsused, valitsused, komiteed ja ministeeriumid, ülemkohtud, NLKP organid territoriaalkomiteedest (k.a) ülespoole.⁴ Normiti asutuse või ettevõtte tüübi järgi, nii et näiteks *Nõmme Polikliinik* käis suure tähega (kuulus asutuste rühmas tervishoiuasutuste ja haiglate alla), *Saue sovhoos* aga väikesega (ettevõtete ja organisatsioonide rühmas kolhooside ja sovhooside all).⁵ Kõik see kiskus tegelikku keeletarvitust suurtähe poole kaldu.

Kui Vene aeg otsa sai ja Eesti vabariik taastati, vahetusid nimed taas ning sai selgeks, et senistest reeglitest pole uue aja nimede-nimetuste kirjutamisel enam tuge. Tiiu Erelt kirjutas koostöös Peeter Pälliga uue reeglistiku algustäheortograafia ja jutumärkide kohta ning emakeele seltsi keeleteoimkond kiitis selle 14. veebruaril 1994 heaks.

Reegel vabastas asutusenimetused tarbetust suurtähesurvest, öeldes: **tüübinimetus kirjutatakse tavakasutuses väikese tähega**; kui tahame aga rõhutada ametlikkust, võime iseseisva asutuse täisnimetuses kasutada suurtähte. Seega polnud enam oluline asutuse tähtsus ega tüübinimetuse sagedus, vaid **teksti laad: ameti- või tavatekst**.

Tänapäev

Kokku- ja lahkukirjutuse põhireegel ütleb, et oma normaalolekus on sõnad üksteisest lahku kirjutatud. Selleks, et kirjutada kaks või enam sõna kokku, peab olema mõjuv põhjus. Sedasama

võib õigupoolest öelda ka algustähe kohta: **oma normaalolekus käivad sõnad väikese tähega, suure tähega kirjutamiseks peab olema mõjuv põhjus.**

Kokkukirjutamise üks tähtsamaid põhjusi on see, et kokku kirjutatuna saavad sõnad uue tähenduse. Sama on algustähe puhul: suure algustähe abil saab anda sõnale uue sisu. Sellest seisukohast võib keelendid jagada kaheks.

1. Suur täht annab sõnale teise tähenduse kui väiketäht

Siia alla käivad kõik **nimed**, kus suurtäht näitab tähistatava ainulisust. Tihti on olemas ka selge vastandus, nt *Kalev* 'kommivabrik, spordiselts vm', vrd *kalev* 'riidesort; (folklooris) vägilane; ülik', *Tallinna Vesi* 'AS Tallinna Vesi', vrd *Tallinna vesi* 'Tallinna joogi- vm vesi'.

Seega tuleb osata tunda ära n-ö õiged nimed, et teha vahet: *haridus- ja teadusministeerium*, *päästeamet* jts ei ole nimed (mistõttu võib neid kirjutada väiketähega), kuid *Kalev*, *Tallinna Vesi* jts on nimed (ja tuleb alati kirjutada suure tähega). Nime tähtis tunnus on see, et ta ei paista läbi, ei seleta ennast.⁶ Kui öelda *Kalev*, pole kontekstita selge, kas mõeldakse inimest, kommivabrikut, spordiseltsi vms, kui öelda *haridus- ja teadusministeerium*, on kohe selge, et see on üks ministeerium, mis tegeleb hariduse ja teaduse asjadega.

Tihti esineb nimi (*Kalev*, *Tartu*, *Ülejõe* vm) koos üldnimega (nt *aktsiaselts*, *ülikool*, *lasteaed*), koos moodustavad nad **nimetuse** (*aktsiaselts Kalev*, *Tartu ülikool*, *Ülejõe lasteaed*). Suure tähega tuleb seesuguseid kindlasti kirjutada siis, kui sellest oleneb tähendus, nt *Tallinna Sadam* 'AS Tallinna Sadam', vrd *Tallinna sadam* 'Miinisadam, Paljassaare sadam, Bekkeri sadam vm'. Muide, nimeks olekut näitab seegi, et nimes puudub harilikult sõna, mis viitab asutuse tüübile, vrd nt *Põlva Piim* (nimi) ja *Põlva piimakombinaat* (nimetus).

2. Suurel ja väikesel tähel pole tähendusvahet,

kuid on mingi kokkulepe, miks me kirjutame mõnikord suure tähega. Siia kuuluvad kõik **nimetused** (v.a üksikud *Tallinna Sadama* ~ *sadama* laadi juhtumid) ja neid võib põhimõtteliselt alati kirjutada väikese tähega (*haridus- ja teadusministeerium*, *päästeamet*, *riigikohus*, *eesti keele instituut*).

See, et me kirjutame mõnikord neid nimetusi suure tähega, on asjaajamisekeele eripära, et rõhutada: **mingi nimetus on ametlik, täielik ja nimetatud asutus on iseseisev**, st juriidiline isik. Selline suurtähepruuk on levinud asjaajamisekeeles ega ole kohustuslik üldkeeles. Nimetuste kirjutamiseks (mis eeldab, et oleme nende hulgast juba välja sõelunud nimed) läheb seega vaja oskust määrata teksti ametlikkuse astet, sest just sellest oleneb nimetuse algustäht. **NB! Nimetuse algustäht ei olene üksikust nimetusest** ehk teisisõnu – ei ole olemas üksikuid nimetusi, mille puhul oleks suurtäht kohustuslik.

Asutuste nimetusi võib suure tähega kirjutada nt eluloo või töökäigu kirjelduses, avalduses, lepingus, ametlikus kirjas jms. Mõnikord ei suudeta kuidagi otsustada, kas pidada teksti ametlikuks või mitte. Siis tuleb lihtsalt valida emb-kumb ja hoida valitud joont ühtlaselt läbi kogu teksti. Kui on näiteks otsustatud, et kooli ajaloo käsitluses kasutatakse ametlikkussuurtähte, tuleb

tekstis ühtviisi suure tähega kirjutada kõik tüübisõnad, alates Ülejõe *Lasteaiast* ning lõpetades Tartu *Ülikooliga* ja *Aksiaseltsiga* Tallinna Vesi. Sealjuures peab kontrollima, et kõik suure tähega kirjutatud asutused oleksid juriidilised isikud ning esitatud nimekujud täpsed ja täielikud.

Väiketäht annab kirjutajale vabamad käed, muu hulgas nimetust varieerida. Kui ei tea näiteks, kas kirjutada kokku *sisekaitseakadeemia* või lahku *sisekaitse akadeemia* või kas täielik nimetus on *sotsiaaldemokraatlik erakond* või käib juurde veel sõna *Eesti*, on kindlam valida väiketäht. Sama soovitus kehtib tõlgitud nimetuste kohta, enamasti kirjutame pigem *Riia moodsa kunsti muuseum* kui *Riia Moodsa Kunsti Muuseum*, pigem *New Yorgi itaalia kultuuri keskus* kui *New Yorgi Itaalia Kultuuri Keskus*. Esiteks pole alati kindlust, et tõlge on täpne, täielik ja ametlik, teiseks on kontekst sageli selline, mis ei nõua ametlikkussuurtähte.

¹ Varem samal teemal: *Oma Keel* 2009, nr 2, lk 38–41.

² **J. Aavik**, *Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika*. Tartu: Noor-Eesti kirjastus, 1936, lk 323.

³ Vt nt **E. Vääri**, *Eesti keele õpik keskkoolile*. 7. trükk. Tallinn: Valgus, 1976, lk 26–27.

⁴ Vt nt *Õigekeelsussõnaraamat* 1976. Tallinn: Valgus, lk 881.

⁵ Vt nt **J. Valgma**, **N. Rimmel**, *Eesti keele grammatika*. Käsiraamat. Tallinn: Valgus, 1968, lk 366–370.

⁶ **H. Saari**, Termin *nimi* onomastika ja sätestu ühismail. – *Õiguskeel* 1998, nr 2, lk 29–34; nr 3, lk 4–17.